

УДК 343.982.9

В.А. Савченко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

І.М. Королишин

Старший викладач кафедри
кримінального права, процесу і
криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

**ПРО ДОПУСТИМІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ГІПНОЗУ ПРИ
РОЗКРИТТІ І РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ**

Актуальність проблеми. Розкриття і розслідування злочинів представляє собою процес збирання доказів із встановлення чи відсутності в діях конкретної особи складу злочину. Певна частка таких доказів базується на показаннях очевидців та інших осіб. Але з певних причин (у більшості випадків суб'єктивного характеру) такі спогади відображають мінімум інформації про подію злочину, яку запам'ятала конкретна особа. На сьогодні відомо багато способів активізації процесу відновлення у пам'яті особи тих чи інших подій. Але, як свідчать наукові публікації, деякі із них можливі при «введенні» особи у гіпнотичний стан.

Вже тривалий час науковці намагаються вирішити питання щодо правомірності застосування гіпнозу під час розслідування злочинів, але його вирішення, на наш погляд, перетворилося на дискусію на шпальтах як засобів масової інформації, так і наукових видань.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Спеціальні дослідження

проблемам використання гіпнозу у кримінальному провадженні присвятили російські вчені Л.П. Гримаєв, Є.О. Москвін, В.Д. Хабалєв, істотний внесок у їх розробку зробили також вітчизняні та зарубіжні вчені В.П. Бахін, О.А. Вакулик, В.К. Весельський, В.Ф. Єнгаличев, М.М. Китаєв, О.В. Крюкова, О.М. Ларін, В.О. Образцов, Л.Д. Удалова та інші. Однак чимало питань залишаються дослідженими недостатньо або дискусійними та вимагають до себе подальшої уваги.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження питань використання гіпнозу у діяльності правоохоронних органів та, зокрема, його допустимості при розкритті і розслідуванні злочинів.

Викладення основного матеріалу. Сама ідея використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів появилася більше сотні років тому назад. Його використання розглядалося у двох аспектах: у першому досліджувалося використання гіпнозу у злочинних цілях; у другому – проблема використання гіпнозу у розкритті злочинів.

Розглядові цього питання передували проведені наукові дослідження, в ході яких були відкриті такі феномени гіпнозу, як регресія і гіпермнезія, що дозволяло отримувати від особи, яка знаходиться у гіпнотичному стані, додаткової інформації, необхідної для розкриття злочину. Слід зазначити, що ще у той період проблема використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів вивчалася з точки зору допустимості його використання у кримінальному судочинстві з позиції закону та моралі. Цікавим є те, що, наприклад, питання доцільності використання гіпнозу при розкритті злочинів, вчинених із використанням гіпнотичного впливу на особу, у юристів навіть не викликало сумніву [1, с. 788].

Допускалося використання гіпнозу також при проведенні експертизи для визначення симуляції, коли обвинувачений з метою ухилення від покарання посилався на те, що протиправні дії ним було вчинено у гіпнотичному стані.

До кінця 60-х років минулого століття було опубліковано всього декілька робіт із зазначеної тематики. Значний інтерес до даної проблеми проявили у 70-х роках правоохоронні органи США та інших країн. І

сьогодні, за даними зарубіжної преси, гіпноз, як метод розслідування злочинів, застосовується у США (поліція та ФБР), ФРН, Великобританії, Австралії, Ізраїлі, Канаді відносно очевидців як стимулятор для пригадування подробиць подій і має законодавче підкріплення.

Зарубіжна поліція використовує своїх співробітників в якості спеціалістів-гіпнооператорів, а також надає в якості судових доказів дані, одержані в результаті «слідчого гіпнозу» [2, с. 143].

Слід також зауважити, що з 1992 року в НДІ МВС Російської Федерації існував цілий відділ, очолюваний А.І. Скрипниковим, де вивчилася нетрадиційні психологічні прийоми розкриття злочинів [3, с. 25].

Один з найбільш відомих дослідників гіпнозу В.Л. Райков в ході багаторічних експериментів дійшов до переконання про надзвичайно широкі можливості застосування гіпнозу в задачах психологічного характеру, пов'язаних з психофізіологічною мобілізацією людини, розвитком її пам'яті, уваги, здатності до творчості та ін., що має чимале значення і у правоохоронній діяльності. На думку В.Л. Райкова, гіпноз – це:

- 1) змінений стан свідомості, який виникає під впливом особливих ситуацій, особливих впливів та відчуттів;
- 2) психологічний стан;
- 3) форма спілкування;
- 4) форма підвищення керованості організму;
- 5) стан підвищеної навіюваності;
- 6) умова можливості розширення соціального і психологічного контакту в особливих випадках і життєвих ситуаціях [4, с. 112-113].

Як свідчить аналіз публікацій з даної тематики у нашій державі та за її межами, думки вчених стосовно можливості використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів діаметрально розходяться. Деякі науковці вкрай негативно ставляться до застосування гіпнозу в судово-слідчій практиці (В.К. Весельський [5], О.В. Крюкова [6], В.О. Коновалова [7], О.М. Ларін, О.Р. Ратінов [5], А.В. Старушкевич [3]).

Але є і прихильники його застосування (при певних критеріях допустимості). Серед них Л.П. Гримак, В.О. Образцов, Л.І. Сироткін,

А.І. Скрипников [3, с. 25-30], Л.Д. Удалова [9], В.Ф. Єнгаличев, В.Д. Хабалєв [1] та інші.

Точку зору В.К. Весельського, В.С. Кузьмічова, В.С. Мацишина, А.В. Старушкевича можна висловити так: «Людина не може бути об'єктом будь-якого насилля, в тому числі і психічного. Вважаємо, що використання в практиці отримання інформації від людей гіпнотичного навіювання є передчасним» [5, с. 238]. Або ще: «...не може бути рекомендований (гіпноз) в силу того, що є засобом впливу на волю допитуваного, засобами, що обмежують або виключають його можливості і здібності на свій захист» [8, с. 41]. Іншими словами, саме тому, що в гіпнотичному стані людина безпорадна, не може контролювати ситуацію і захищати себе, гіпноз не може використовуватися у кримінальному судочинстві.

О.А. Вакулик, О.М. Ларін та О.Р. Ратінов вважають, що під час сеансу гіпнозу людина повністю позбавлена можливості усвідомлювати дії, які застосовують відносно неї, їх оцінювати і перешкоджати їм, тому гіпноз є порушенням конституційних прав людини на особисту недоторканність, навіть якщо він застосовується до особи, яка дала особисту згоду на його застосування [10, с. 279-280]. О.В. Крюкова зазначає, що необхідно рішуче відхилити можливість застосування гіпнозу у процесі розслідування [6].

Деякі вчені вважають, що метод не зовсім готовий для використання в Україні через відсутність наукового обґрунтування механізму його використання: «...в Україні, на сьогоднішній день не існує законних підстав вдаватися до гіпнозу (гіпнологів) в інтересах правоохоронних органів чи будь-якої категорії суб'єктів КПК. При цьому показання, що надані особою в стані гіпнотичного сну, не можуть служити доказами (в процесуальному значенні цього слова)» [10, с. 281].

Відкидаючи можливість застосування гіпнозу в інтересах правоохоронних органів, М.М. Китаєв посилається на Резолюцію Генеральної асамблеї ООН 37/194 від 18 грудня 1982 р., яка містить шість принципів медичної етики, що стосуються ролі працівників охорони здоров'я «по захисту взятих під варту або затриманих осіб від катувань та

інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність поведження і покарання». У Резолюції наголошується: «Працівники охорони здоров'я, зокрема лікарі, вчиняють порушення медичної етики, якщо вони втягнуті в будь-які інші професійні відносини зі взятими під варту особами, метою яких не є виключно обстеження, охорона або покращення їх фізичного чи психічного здоров'я» [11].

На підставі аналізу цього документа М.М. Китаєв робить висновок, що не існує будь-яких законних підстав для застосування опитування під гіпнозом в інтересах правоохоронних органів, яких би суб'єктів КПК це не стосувалось (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений). Всі подібні рекомендації, які це дозволяють (Л.П. Гримак, А.І. Скрипников, В.Д. Хабалєв), – незаконні [3, с. 37].

В.О. Коновалова вважає застосування гіпнозу у кримінальному провадженні неможливим у зв'язку з його «ненауковістю»: «Гіпноз в багатьох своїх характеристиках у плані використання у розслідуванні та судовому розгляді не може претендувати на позиції науковості, тим більше, що він не має тієї наукової бази, яка могла би його наблизити до наукових досягнень, а тим більше до результативних рекомендацій» [7, с. 64-65].

Суть гіпнозу полягає у процесі гальмування окремих ділянок головного мозку, при якому настає можливість контакту із загіпнотизованим: отримання від нього інформації, спонукання до виконання неконтрольованих ним дій, навіювання будь-яких думок і т.п. Основне заперечення проти використання гіпнозу полягає у можливості навіювання загіпнотизованому того, чого в дійсності не було, наприклад, навіювання переконання у вчиненні злочину, якого особа фактично не вчиняла. Контрдоводи базуються на тому, що поряд із правомірним отриманням пошукової інформації можна зловживати навіюванням.

У свою чергу, прихильники використання гіпнозу вважають, що використовувати гіпноз можна, але тільки для того і тільки у тих рамках, які гарантують об'єктивність отримання інформації та законність здійснюваних при цьому дій.

А.І. Скрипников рекомендує застосовувати гіпноз, коли вже використані всі інші способи отримання доказів, за добровільної згоди на

проведення цієї процедури особи, яка підлягає «введенню» у гіпнотичний стан. Вчений стверджує, що в ході опитування під гіпнозом особа «залишається суб'єктом кримінального процесу, а не об'єктом дослідження чи експерименту, у зв'язку з чим володіє всіма правами і обов'язками передбаченими законом» [12, с. 105].

Його думку поділяє також Л.І. Сироткін, який інформацію, одержану під гіпнозом, вважає «різновидом показань». А оскільки показання є джерелом доказів, то відповідно будуть мати доказове значення і такі відомості [13, с. 40-41].

Заслуговує уваги, на наш погляд, точка зору на цю проблему Л.Д. Удалової, яка, зокрема, зазначає, що гіпноз – це не «тваринний магнетизм» і не шарлатанство, а науково обґрунтований медичний метод, широко застосовуваний більше ста років у медицині, психології і психіатрії, а останнім часом і в криміналістиці як високоефективний спосіб відтворення подій минулого [9, с. 508-509].

Вона підтримує тезу про те, що використання гіпнозу можливе тільки в тому разі, коли вичерпані всі інші можливості одержання інформації з інших джерел. Дані, отримані за допомогою гіпнорепродукції, споконвічно мають орієнтуючий характер і повинні піддаватися ретельній перевірці в ході подальшого слідства [9, с. 509]. Цікавими є і пропозиції стосовно методики проведення такого сеансу: а) особа, яка підлягає опитуванню, повинна дати добровільну згоду на проведення цієї процедури; б) проведення гіпносеансу можливе тільки спеціально підготовленим фахівцем-гіпнологом (медична освіта за спеціальністю «лікар-психотерапевт»; має юридичну підготовку в галузі криміналістики та кримінального процесу); в) гіпнотизер повинен бути неупередженим, не ставити навідних запитань; г) в обов'язковому порядку гіпнорепродукційний допит фіксується за допомогою відеокамери; д) не виключається присутність понятих (у будь-якій кількості), якщо це не перешкоджає процесу «введення» у гіпнотичний стан; е) обов'язковою умовою є відсутність медичних протипоказань в особи, з якою проводиться сеанс; є) для забезпечення об'єктивності одержуваної інформації необхідно виключити можливість «введення в

пам'ять» особи неправдивих даних; ж) при проведенні сеансу забороняється присутність оперативних та слідчих працівників; з) спеціаліст має попереджатися про нерозголошення таємниці слідства; и) неприпустимість втручання у глибини свідомості людини; і) можливість участі у процедурі допиту захисника, педагога, перекладача, яким перед цим роз'яснюються умови та порядок проведення цієї процедури.

У зв'язку з цим, Л.Д. Удалова пропонує доповнити КПК України статтею «Допит гіпнолога». У протоколі допиту повинна знайти своє відображення вся процедура проведення опитування (допиту) [9, с. 511-512].

В.П. Бахін, Н. С. Карпов та І.В. Строков також припускають можливість застосування гіпнозу у кримінальному провадженні та вважають, що «немає необхідності відмовлятися від використання при розслідуванні злочинів зазначених засобів тільки на тій підставі, що вони можуть бути використані для зловживань» [13, с. 25].

Висновки. На наш погляд, доля істини є у твердженнях як прихильників використання гіпнозу, так і у його противників. Однак низка питань так і залишається невирішеною. Серед них і основні: можна використовувати гіпноз при розкритті і розслідуванні злочинів чи ні? Якщо так, то з якими учасниками кримінального провадження це допустимо?

Важко також погодитися з твердженнями тих науковців, що відомості, одержані від особи під гіпнозом, слід вважати джерелом доказів як різновид показань. На даному етапі розвитку нашого суспільства було б доцільним все ж таки використовувати гіпноз за добровільної згоди на цю процедуру особи для отримання додаткової інформації у випадках, коли використані всі інші можливості отримання доказів, яка (інформація) буде слугувати суто орієнтуючою при розкритті і розслідуванні злочинів. Теоретичне і практичне вирішення даної проблеми (як і інших, пов'язаних із нетрадиційними методами отримання інформації) буде сприяти розширенню арсеналу дійових (реальних) засобів боротьби із злочинністю.

1. Енгальчев В. Ф. Техника гипнорепродукции как учебная дисциплина при обучении юридических психологов : материалы Міжнар. наук.-практ. конф. [«Криміналістика ХХІ століття»], (Харків, 25-26 лист. 2010 р.) / В. Ф. Енгальчев, В. Д. Хабалев. – Х. : Право, 2010. – С. 787–790.
2. Хабалев В. Д. Применение гипноза в раскрытии преступлений (по материалам зарубежной печати) / В. Д. Хабалев // Проблемы использования нетрадиционных психофизиологических методов в раскрытии преступлений : сборн. науч. трудов. – М. : Изд-во ВНИИ МВД России, 1995. – С. 141–152.
3. Китаев Н. Н. Гипноз и преступления : [лекция по спец. «Юриспруденция»] / Н. Н. Китаев. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2006. – 60 с.
4. Райков В. Л. Гипнотическое состояние сознания как форма психического отражения / В. Л. Райков // Психологический журнал. – 1982. – № 4. – С. 112–114.
5. Весельський В. К. Деякі сучасні проблеми слідчої тактики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [«Криміналістика ХХІ століття»], (Харків, 25-26 лист. 2010 р.) / В. К. Весельський. – Х. : Право, 2010. – С. 236–240.
6. Крюкова О. В. Про можливість застосування гіпнозу як методу впливу на допитуваних / О. В. Крюкова // Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах. Частина 2. – К., 2001. – С. 46–49.
7. Коновалова В. Е. Нравственные начала судопроизводства: состояние и тенденции / В. Е. Коновалова // Роль и значение Р.С. Белкина в становлении современной криминалистики : сбор. науч. трудов. – М., 2002. – С. 64–65.
8. Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : [посібник] / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – К. : НАВСУ, 2004. – 148 с.
9. Удалова Л. Д. Деякі проблемні питання застосування гіпнозу при отриманні вербальної інформації : матер. Міжнар. наук.-практ. конфер. [«Криміналістика ХХІ століття»], (Харків, 25-26 листопада 2010 р.) / Л. Д. Удалова. – Х. : Право, 2010. – С. 508–510.
10. Вакулик О. А. Нетрадиційні методи допиту : тези допов. та повід. на наук.-практ. конфер. [«Криміналістика у протидії злочинності»], (Київ, 16 жовтня 2009 р.) / О. А. Вакулик. – К. : Хай-Тек-Прес, 2009. – С. 279–281.
11. Резолюция Генеральной ассамблеи ООН № 37/194 от 18 декабря 1982 г. «Принципы медицинской этики, относящиеся к роли работников здравоохранения, в особенности врачей, в защите заключенных или задержанных лиц от пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращений и наказания» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : <http://base.consultant.ru/cons/cgi>.
12. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве : [учеб.-метод. пособие] ; Под ред. А. И. Дворкина. – М., 2003. – 416 с.
13. Сироткин Л. И. Нетрадиционные направления криминалистики / Л. И. Сироткин // Вестник Чебоксарского юридического института. – 2002. – № 2. – С. 40–41.

14. Бахин В. П. О допустимости применения полиграфа и использования гипноза при расследовании преступлений / Бахин В. П., Карпов Н. С., Строков И. В. // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2004. – № 52. – С. 22–30.

Анотація

Савченко В.А., Королишин І.М. Про допустимість використання гіпнозу при розкритті і розслідуванні злочинів. – Стаття.

У статті розглядаються питання, пов'язані із проблемою допустимості використання гіпнозу у діяльності правоохоронних органів, зокрема у кримінальному провадженні в ході розкриття та розслідування злочинів.

Ключові слова: гіпноз, гіпнорепродукція, нетрадиційні методи, розкриття і розслідування злочинів.

Аннотация

Савченко В.А., Корольшин И.М. О допустимости использования гипноза в ходе раскрытия и расследования преступлений. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся проблемы допустимости использования гипноза в деятельности правоохранительных органов, в частности в уголовном судопроизводстве в ходе раскрытия и расследования преступлений.

Ключевые слова: гипноз, гипнорепродукция, нетрадиционные методы, раскрытие и расследование преступлений.

Summary

Savchenko V. A., Korolyshyn I. M. Concerning admissibility of the use of hypnosis in the course of crime solving. – Article.

This article covers issues dealing with the problem of the admissibility of the use of hypnosis in the activity of law-enforcement bodies, in particular in the criminal proceedings in the course of investigation and solving of crimes.

Key words: hypnosis, hypnoreproduction, non-traditional means, investigation and solving of crimes.

УДК 343.157

Т.В. Садова

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального